

Сва права задржава издавач.

© 2014. Magelan Press

Књига 7

Едиција ОКО доноси књиге које расветљавају човекову душу, историју и судбину.

Уредница
Катарина Митровић

КЊИГА О
КОТОРУ

.....

KNJIGA O
KOTURU

Магелан Прес
Београд, 2014.

Реч уредника

Постанак Котора и најстарије раздобље у његовој историји прекривени су велом непрозирне таме, што свакој приповести о овом граду, изниклом на троугластом комаду земље у подножју брда Свети Иван и отргнутом од слатко-сланих вода које га са свих страна окружују, даје посебну чар. Једни сматрају да је раносредњовековна Декатера израсла из Акрувијума, славног града кога помињу антички писци. Према другима, град су основали становници Котора у Босни, који су се пред налетима Мађара склонили на морску обалу, где су се стопили са преживелим житељима Акрувијума. Дошљаци са севера су уз помоћ староседелаца подигли нови град и наденули му име у спомен на завичај. Има и оних који верују у истинитост легенде јужноиталијанског порекла према којој су пресудну улогу у оснивању Котора одиграле избеглице из града *Kattri* у Апулији. Већина је сагласна у једном – Котор је добио име залагањем епископа чији је идентитет утонуо у заборав протеклих столећа. Поменуће легенде у основи говоре о снажним везама Котора с аутохтоним наслеђем, илирским и позноантичким, словенским земљама у балканском залеђу и источним обалама Италије. Столећима су се копненим и морским путевима у Котор сливали све нови и нови утицаји, разни народи, језици и културе, начини мишљења и одевања, различита веровања и путеви њиховог изражавања. Овај космополитски дух осећа се и данас, и стога Котор чини неисцрпну ризницу тема за размишљање, проучавање, писање.

Књига о Котору представља скромни прилог упознавању с прошлом стварношћу и садашњицом овог града. На неки начин она је уткана и у будућа разматрања, јер истодобно представља сведочанство о времену и људима који су учествовали у њеном креирању. У зборник, који се налази пред читаоцем, своја знања, добру вољу, посвећеност, креативност и инспирацију уградило је

укупно 23 аутора из Котора, Београда, Подгорице, Херцег Новог, Бара. Они су угледни књижевници, историчари уметности, историчари права, антрополози, археолози, историчари књижевности, филолози, новинари, универзитетски професори и водећи стручњаци у својим областима, оба пола и различитих генерација. Пловидба широким просторствима прошлог и садашњег, високо свесног и дубоко несвесног, модерног и архетипског, привидно реалног и наизглед ониричког омогућена је захваљујући труду господина Милана Тодоровића Бронгуса и издавачке куће Магелан Прес из Београда, од којих је идеја за настанак зборника усталом и потекла. Нама остаје да изразимо наду да ће *Књига о Коџору* читаоцу пружити не само нова сазнања и увиде, већ и да ће га подстаћи да самостално настави дружење с овим древним градом на Медитерану и ауторима који су о њему писали.

др Катарина Мишировић, уредница

**ЛИСТАЈУЋИ
ПРАШЊАВЕ СПИСЕ**

**Натпис на саркофагу Андрије Сарацениса у катедрали
Светог Трифуна (прве деценије IX века)**

† У име Господње. Ја, Андреаци, заједно са супругом мојом Маријом, подигао сам ову гробницу у којој почивамо. † Сви ви који ово читате молите се Богу за нас грешнике.

Ј. Ковачевић, *Средњовековни епиграфски сѝоменици Боке
Которске, Споменик САН 103 (1953) 41–45.*
(превод с латинског: др Катарина Митровић)

**Исправа о моштима нашег славног барјактара Св. Трифуна
(809. година?)**

Године од оваплоћења Христовог 809, дана 13. јануара.

Ја, Андреаци, заједно са супругом мојом Маријом, и са сином мојим Петром, и са кћерком мојом Маријом, и са кћерком мојом Теодором саградио сам Цркву Свете Марије Инфунарије. И кћер моја Марија узео мужа, док друга не хтеде човека, те рече оцу своме: „Начини ми испосницу у Светој Марији на десној страни.“ И учини отац како је било по вољи кћери његовој. Али судија који столоваше у Дукљи, чувши да је лепа, пожелеле да је силом отме. Пошто су то начули њени пријатељи, рекоше њој и оцу њеном, господару Андреацију. И господар Андреаци рече кћери својој: „Кћери, чух следеће, да судија намерава да те отме ове ноћи.“ Она одговори: „Оче мој, боље ми је умрети него да такво злодело поднесем.“ Те ноћи отац ју је склонио. И тога дана дође судија с много људи и тражаше кћер господара Андреација; и не нађе је. Пошто прође неколико година, дођоше Млечани и донесоше тело Св. Трифуна. И када чу господар Андреаци да дотични Млечани поседују тело Св. Трифуна, оде на њихову лађу и рече Млечанима: „Молим вас, најдражи пријатељи, продајте ми тело Св. Трифуна.“ И рекоше Млечани: „Ако ти обећаш да ћеш га служити свим својим разумом и срцем, продаћемо ти га, уколико

не, нећемо ти га дати.“ Потом он обећа да ће подићи цркву у име његово. И продадоше га господару Андреацију. Откупио га је за две стотине солида римских; и једну круну опточену драгуљима за стотину солида, беше укупно три стотине солида. И када су га изнели с брода, дођоше свештеници као што приличи када је у питању свето Тело. И потом, кад су тело Св. Трифуна носили улицама града, он застаде. И дође морнар који га је носио и рече: „О, свети Трифуне, толико времена сам те носио, начини још један корак.“ И уста му се искривише све до ушију; и беше то његово прво чудо. И свештеници се помолише Св. Трифуну и он учини милост према ономе морнару. И понеше га још мало, и он застаде. И господар Андреаци, заједно са супругом својом Маријом, начини на томе месту цркву у име његово, и она потраја до дана данашњег на хвалу и част Св. Трифуну. И она беше потчињена господару Андреацију, који ју је држао и предао својим синовима. Једном сину је дао сто солида. А ови бејаху његови ослобођеници: Марин и Премарх; беху купљени приликом искрцавања Св. Трифуна, и беху од друге генерације Задрана по имену Гранци, и беху ослобођеници, и не зовите их ослобођеницима већ браћом.

D. Farlati, *Illyricum sacrum VI*, Venetiis, 1800, 425.
(превод с латинског: др Катарина Митровић)

Константин Порфирогенит, Спис о народима (X век)

Град Котор значи на језику Ромеја сужено и стиснуто, зато што море улази као уски језик до 15 и 20 миља и на крају мора је град. Уоколо овог града су висока брда, тако да се сунце види само лети у подне, а зими никада. У истом граду почива Свети Трифун, који сигурно лечи сваку болест, а нарочито оне који пате од гушења плућа; храм његов је засвођен.

Византијски извори за историју народа Јујославије II, прир. Б. Ферјанчић, Византолошки институт САНУ, књ. 7, Београд, 1959, 23.
(превод с грчког: проф. др Божидар Ферјанчић)

Исправа о посвећењу катедралне Цркве Светог Трипуна од 19. јуна 1166. године

Ја, епископ Мајо, изјављујем да смо дванаесте године мога епископата с нашом браћом епископима Лазаром арбанским, Мартином дривастијским и Јованом улцињским посветили Цркву Светог Трипуна, епископије наше, с три олтара, уз садејство наших опата: архимандрита Михаила, опата Светог Јована, архимандрита Петра, опата Светих Срђа и Вахва, и Јована, опата Светог Спаса Барског, и Петра, опата Светог Михаила Которског, и Трифуна, опата Свете Марије Будванске, и Петра, опата Светог Петра, и Јована, опата Светог Ђорђа, и Ђорђа, опата Светог Спаса Албанског; олтар у средини посветио сам ја у част Светог Трифуна и светих мученика Прима и Фелицијана, други олтар на левој страни посветио је Лазар, епископ арбански, у част блажене Марије и Светих Невиних, по нашем допуштењу и вољи, док је олтар на десној страни посветио улцињски епископ Јован, с нашом дозволом и вољом, у част светих апостола и светих мученика Јована и Павла.

Године од оваплоћења Господа нашега Исуса Христа 1166, индикта XIII, тринаестог дана јулских календи (= 19. јуни), када је на апостолској столици седео папа Александар, а царевао Манојло, веома побожни и свагда победник, у време кир Изанација, намесника Далмације и Дукље, који је овом посвећењу присуствовао по својој слободној вољи и благонаклоности, и Вите, приора которског. Присутни беху још Петар, изабрани епископ свачки, и Андрија, приор арбански, са целим народом града.

D. Farlati, *Illyricum sacrum VI*, Venetiis, 1800, 433–434.
(превод с латинског: др Катарина Митровић)

Омишани успостављају савез с Которанима 1167. године

Ја, Никола, кнез омишки, заједно с мојим сродницима и свима који су под мојом влашћу, заклињем се теби, Вито, кнеже которски, и свима Которанима над којима имаш власт, на јеванђељу Божијем, крепком вером и добром намером, да ћемо ми и наши наследници од данашњег дана с вама и вашим наследницима имати неукаљан и постојан мир све до девете генерације; уколико Которанин доведе брод и буде према нама поступао праведно, нећемо му нанети никакву штету од Молунта све до залива Траште; уколико будемо видели лађу која се запутила у Котор, нећемо јој нанети никакву штету. Тако нам Бог помогао и ово свето јеванђеље Божије. Лета Господњег 1167.

T. Smičiklas, *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae II*, JAZU, Zagreb, 1904, 116 (№ 109).
(превод с латинског: др Катарина Митровић)

Натпис о изградњи Цркве Светог Луке у Котору из 1195. године

† У име Христово, године од оваплоћења Господа нашега Исуса Христа, хиљаду сто деведесет пете, тринаестог индикта, ја, Мавро, син Андреје Кацафрангија, заједно с Буоном, мојом супругом, ћерком приора Базилија, подижемо цркву у част Бога и Светога Луке, апостола и јеванђелисте, за излечење наших душа и свих верних хришћана. У време господара Немање, великог жупана, и сина његовог Вукана, краља Дукље, Далмације, Травуније, Топлице и Косне. Сви, који читате, нека вам је достојно да молите за нас, да нам Христос буде вечни живот, амин. †

Г. Томовић, *Напопис на цркви Свѣтој Луке у Котору из 1195. године*, Црква Светог Луке кроз вјекове, Зборник радова поводом 800-годишњице цркве, Котор, 1997, 25–26.
(превод с латинског: др Гордана Томовић)

О учешћу градских званичника у прослави празника блаженог мученика Св. Трифуна, заштитника града Котора

Године 1417, индикта X, дана 17, месеца јануара. Сјај вечите речи и бесконачне мудрости често обасјава људски разум како би не само хришћани, већ и они [од њих] удаљени, били подстакнути да појме истинско добро. Нема ничега светијег, достојнијег и честитијег него чистог срца управити разум к најузвишенијем Цару и достојанствено и часно светковати празнике свих светих, а посебно оног свеца који је заштитник, бранилац и помоћник свога града, који прославља његов дан. Будући да се преблажени Св. Трифун својим чудима и знаменитим делима приказао као немали покровитељ овог града, његово племство би се показало незахвално уколико сваки племић и званичник овог града не би учествовао у достојанственој светковини. Стога, да се светост преблаженог мученика не би запоставила, већ да буде на помоћ умножавању добробити реченог града, његово племство одлучило је да достојно и спасоносно пропише следећа правила. У Великом и општем већу дотичног града сазваном на звук звона, као што је обичај, реченог дана у великој сали, у ком већу је био 51 већник, пошто се о изложеноме слушало, расправљало и гласало, изуzeвши према обичају господу кнеза, судије и већнике Малог и тајног већа, одлучено је следеће: кнез странац, који је сада и онај који ће тек бити, има обавезу да о сваком празнику великог Св. Трифуна у месецу фебруару донесе једну свећу према висини своје плате, рачунајући по три гроша на сваких стотину перпера. Уколико кнез буде домаћи човек, дужан је да сваке године на празник донесе једну свећу у вредности најмање 12 грошева. Сваки од судија, који је сада и који ће убудуће бити, треба да на празнични дан донесе по једну свећу у вредности две либре; сваки већник Малог већа дужан је да достави по једну свећу у вредности барем једне либре; сваки већник Великог и општег већа дужан је да за светковину донесе свећу од једног гроша или више, према његовој вољи; сваки странац и градски службеник, а то су лекари, нотари, канцелари, апотекари и бријачи, дужан је да принесе по једну свећу од три гроша на сваких стотину перпера своје плате.

Све ово под следећим условима и под претњом казне. Уколико би се кнез странац огрешио о пропис, нека плати комуни 10 перпера; уколико кнез грађанин учини прекршај, нека плати пет перпера; уколико било који судија противречи пропису, нека плати три перпера; већник Малог већа, који буде противречио, нека плати два перпера; већник Великог већа који се огреши о прописано нека плати један перпер; сваки градски службеник који се оглуши о пропис нека плати колико и већник Малог већа. Сви они који не буду поштовали овај пропис и наређење, осим што ће платити казну, дужни су и да принесу дар Цркви преблаженог мученика Св. Трифуна. Даје се на знање да уколико неко од грепоменутих буде болестан или буде боравио у околини Котора, дужан је да свој дар пошаље по неком другом, у супротном подлеже прописаној казни. Као што је речено, поклон се има предати на дан великог Св. Трифуна. Носећи речене свеће и дарове, горепоменути треба да прате по граду преславну главу пресветог мученика уз литанија и свечаност према древном обичају. Када се свештенство буде вратило из процесије и литије с преславном главом преблаженог свеца Св. Трифуна, нека сви споменути свеће и дарове с њиховим именима оставе у цркви. Нека горенаведена господа кнезови, судије, већници и службеници предају восак у част преблаженог мученика Св. Трифуна, и нека восак буде похрањен код господина архиђакона и прокуратора Светог Трипуна ради поправке речене цркве и украшавања реликвијара. О извршењу реченог дужан је да се стара кнез, овај који је сада и онај који ће тек бити, сазивајући сваке године судије, већнике и службенике под претњом казне садржане у наведеној заклетви.

Statuta et leges civitatis Cathari, Venetiis, 1616, cap. XXXIV, 303–306.
(превод с латинског: др Катарина Митровић)

О оглашавању трећег и деветог часа са Цркве Светог Трипуна

У Малом и тајном већу Котора прихваћена је без и једног гласа против одлука следећег садржаја: У сваком добром граду увек је био и јесте обичај оглашавати великим звоном трећи и девети час с највеће градске цркве, како би сви били упознати с Божјим часовима. Премда је Котор један од најизврснијих градова Далмације, у том граду овај обичај није у довољној мери поштован. Како би овај изврсни обичај и у овом граду био истрајно примењиван, одлучено је да од сада па надаље, почев од првог дана предстојећег месеца јануара, прокуратори Светог Трипуна од новца који убиру на име таксе од 3% на тестаменте сваке године сакристи Светог Трипуна дају шест перпера, под условом да сакриста сваког дана великим звоном оглашава трећи и девети час с катедралне Цркве Светог Трипуна.

Statuta et leges civitatis Cathari, Venetiis, 1616, cap. II, 421–422.
(превод с латинског: др Катарина Митровић)

Извештај которског кнеза Мојсија Венерија прочитан у млетачком Сенату 28. априла 1525. године

Нека ваше висости знају да се два пута годишње земља налази у великој опасности да буде изгубљена. Први пут је то за празник Св. Трифуна, када овамо хита велико мноштво турских поданика, када има двоструко више странаца него домаћих људи. Они не долазе ради опроста или вере, већ због обичаја према коме се тога дана о трошку градске благајне великом броју људи точи вино вредно 80 и више дуката. Под утицајем тог вина они се понашају складно својим навикама, разговарајући уз здравице. Уколико би ваше висости забраниле тај обичај с точењем вина, благајну би ослободиле трошка, док би празник био достојанствено светкован; и не би толики странци долазили у град, чиме би претња по безбедност била уклоњена.

Други пут када земља долази у голему опасност је за време

бербе, тј. током целог августа и септембра, када сви напуштају град и када у четама остаје само 80 људи. Нека ваше висости процене да ли је могуће бранити се са 80 људи; стога је потребно осигурати да земља не буде напуштена, јер не одлазе сви да би обављали посао, него већи део одлази ради забаве и разбјибриге, тако да би било довољно да у бербу пође само по једна особа из сваке породице.

S. Ljubić, *Commissiones et relationes venetae I (1433–1527)*,
JAZU, Zagreb 1876, 177.
(превод с италијанског: др Катарина Митровић)

КОТОР СТАРОДРЕВНИ

Dr Dubravka Preradović

KROZ VIZANTIJSKI KOTOR

**(od osnivanja grada do osvećenja katedrale Svetog Tripuna
1166. godine)**

Sredinom IX stolecá saracenska flota napala je i opustošila Budvu, Rose i Kotor, preciznije, kotorski Donji grad. Budva je tom prilikom razrušena u tolikom obimu da je bilo potrebno više od jednog veka da se život u gradu vrati normalnom toku. Kotorani su, s druge strane, uprkos razaranju jednog dela njihovog grada, uspeli da očuvaju kontinuitet gradskog života. To što je meta napada bila Budva ne iznenađuje kada se uzme u obzir činjenica da je ovaj grad, osnovan od Grka, bio poznata i prosperitetna luka i naselje. Kotor je, mada mnogo vekova mlađi od poznatih gradova i naselja u njegovoj okolini, postao meta arabljanskih osvajača Jadrana ne samo zbog vanrednog strateškog položaja već, svakako, i zbog njegovog bogatstva. Naime, Kotor, koji se u istorijskim izvorima javlja tek od kraja VIII veka, u nedugom vremenskom periodu postao je jedan od najznačajnijih gradova na istočnoj jadranskoj obali.

Kada je tačno i ko osnovao Kotor još uvek su pitanja bez preciznog odgovora. Do kraja VI stolecá najznačajniji grad zaliva koji danas nazivamo kotorskim bio je Risan, ilirski grad smešten u krajnjem severnom delu zaliva, koji je doživeo najveći uspon u vreme kraljice Teute (231. p.n.e. – 228. p.n.e.). Po Risnu se zaliv nazivao risanskim, kako je to zabeleženo kod antičkih, grčkih i rimskih istoričara i geografa. Istočnu obalu Jadrana su potom osvojili Rimljani, koji su gradove utvrdili, uspostavili morsku i kopnenu putnu mrežu, a lokalnom stanovništvu vremenom dodelili status rimskih građana. Stoga su stanovnike Dalmacije vizantijski pisci nazivali Romanima, kako bi ih razlikovali od Romeja, stanovnika Istočnog rimskog carstva, koje danas zovemo Vizantincima. Titu Liviju, velikom povesničaru Avgustovog vremena, među rimskim utvrđenim gradovima na južnom delu dalmatinske obale Jadrana bio je, osim Risna, poznat i Akruvijum. Pisci perioda humanizma, skloni traženju antičkih

korena dalmatinskih gradova, u skladu s težnjama epohe, smatrali su da je srednjovekovni Kotor naslednik antičkog Akruvijuma. Tako je sredinom XVI stoleća mislio kotorski pesnik Ivan Bona Bolica, koji je svoj 331 heksametar dugačak spev posvećen rodnom gradu naslovio *Descriptio Ascriviensis urbis*, kao i nešto mlađi Mavro Orbini, slavni dubrovački benediktinac, koji je napisao znamenitu istoriju slovenskih naroda pod naslovom *Kraljevstvo Slovena*. Čini se da je na samom početku XIX veka italijanski jezuita Jakopo Koleti bio sličnog stanovišta, budući da su prema ovom autoru kotorski biskupi bili u stvari biskupi Akruvijuma. Međutim, gde se tačno nalazio utvrđeni antički Akruvijum još uvek je nepoznato. Ima ih koji uistinu veruju da se današnji Kotor nalazi na mestu antičkog Akruvijuma, ali u gradu nisu pronađeni arheološki podaci koji bi tu hipotezu potvrdili. Nekoliko ilirskih cipusa, koji se mogu videti u lapidarijumu smeštenom uz Crkvu Svetog Mihaila, pronađeni su u sekundarnoj upotrebi. Biće da su najviše u pravu oni istraživači koji Akruvijum traže u tivatskom zalivu. No, ta pretpostavka tek treba da se potvrdi, budući da za sada nema pouzdanih pokazatelja koji bi upućivali na postojanje utvrđenja koje pominju rimski istoričari. Nije poznato, takođe, da je Akruvijum ikada bio episkopsko sedište.

S druge strane, međutim, nema sumnje da je u Risnu postojalo sedište episkopije. Istini za volju, po imenu je poznat samo poslednji episkop Risna, Sebastijan, koji je stolovao u tom gradu na samom kraju VI veka, u vreme kada je grad stradao u napadima Slovena i Avara. Ti „poslednji varvari“ srušili su antički sistem i poredak i promenili tok istorije, trajno se naselivši u jadranskom zaleđu i na ostrvima. U takvim je okolnostima pomenutom risanskom episkopu Sebastijanu pisao papa Grgur Veliki, nudivši mu u zamenu za izgubljeni tron upražnjeni episkopski presto na Siciliji. Za razliku od episkopa Lješa, Jovana, koji je, nakon što je njegov grad razrušen, otišao u južnu Italiju, gde je pastirsku službu nastavio u mestu Skilače, risanskom Sebastijanu se gubi trag. Razrušeni su u napadima Avara i Slovena ne samo Risan i Lješ, već i obližnji Epidaurus, a tada je stradala i dalmatinska metropola Salona, velika koliko pola Konstantinopolja. Građani Salone su uz dozvolu vizantijskog cara naselili unutrašnjost Dioklecijanove palate. Oni su u nekadašnji mauzolej cara Dioklecijana pohranili relikvije

slavnih salonitanskih mučenka Domnija i Anastasija. Tako su, igrom sudbine, mučenici zauzeli mesto svoga mučitelja.

Gradani Epidaurusa pobjegli su na obližnju hrid, na kojoj su nastavili život i osnovali Raguzu, grad čije je slovensko ime Dubrovnik. Već se u prvom pomenu Raguze kod anonimnog kosmografa iz Ravene sreće na lapidaran način izražena suština osnivanja grada, koju su pozni pisari elaborirali. Taj ravenski kosmograf nepoznatog imena jednostavno je zabeležio da je Epidaur isto što i Ragusa. Učeni kosmograf iz carske Ravene, koji se u svom delu poziva na antičke prethodnike, među gradovima u Dalmaciji pomenuo je i Dekateru. U pitanju je prvi pomen Kotora u pisanim izvorima. Međutim, istraživači se još uvek nisu složili oko vremena u kojem je anonimni ravenski kosmograf napisao svoje delo. Ima ih sklonih da ovaj spis datuju u VII stoleće, ali biće da su najviše u pravu istraživači koji smatraju da je kosmograf iz Ravene savremenik jednog drugog ravenkog spisatelja, Angelusa, episkopa koji je sastavio istoriju ravske crkve. Poznato je da je on živio u prvoj polovini IX stoleća. Detaljniji pomen Kotora proizišao je ispod pera učenog vizantijskog cara Konstantina VII Porfirogenita, čije je delo o upravljanju carstvom nastalo sredinom X stoleća. Vizantijski vasilevs, verovatno zahvaljujući lokalnim izveštaičima, zna da grad Kotor na jeziku Romeja znači suženo i stisnuto mesto, što proističe iz toga što „more ulazi kao uski jezik do 15 i 20 milja i na kraju mora je grad“. Poznato je caru u Konstantinopolju i da su oko grada visoka brda, te da se sunce na tom mestu vidi samo leti u podne, a zimi, pak, nikada. Takođe, Konstantin VII pominje Crkvu Svetog Tripuna, i relikvije tog mučenika koje se u njoj čuvaju i koje leče od svih bolesti, a posebno od gušenja. I to je sve. Nikakav podatak o drugim građevinama ili gradskim zidinama. Još manje o vremenu kada je grad nastao.

Moraćemo se, stoga, za sada pomiriti sa činjenicom da su nam jedini putokaz kroz hodnike vremena do početaka Kotora skromni arheološki ostaci u samom gradu. Grad je formiran na trougaonom platou, omeđenom s istočne strane strmim pitoresknim padinama Svetog Ivana, sa severne Škurdom, rekom ponornicom, i morem s istočne. Na južnom kraju grada iz stene izvire slatkovodni izvor, koji se tu na samom izvoru odmah uliva u more. Upravo je taj neobičan

oblik platoa na kojem se formirao grad uslovio, uz specifične istorijske okolnosti, specifičnu urbanu matricu Kotora. Za razliku od drugih dalmatinskih gradova poput Zadra, na primer, koji je sačuvao svoju rimsku urbanu matricu s paralelnim i naspravnim ulicama koje se seku pod pravim uglom, ili Dubrovnika, gde je žila kucavica grada široki Stradun, Kotor je pun iznenađenja. Njegove se ulice nejednake širine ne seku pod pravim uglom i njegovi trgovi nemaju pravilan oblik. Upravo je stoga Kotor živopisniji od drugih gradova. To je grad koji vas, koliko god mislili da ga poznajete, uspe iznenaditi. Svedoči taj kotorski urbanizam i o neplanskom nastajanju grada, o jednom dugom procesu u kojem su njegovi stanovnici prilagođavali prostor svojim potrebama, ispisujući kamenim strukturama istoriju koja čeka da bude pročitana.

U krajnjem severoistočnom uglu tog zaravnjenog platoa nalazi se romanička crkva posvećena Bogorodici, poznata kao Sveta Marija od Rijeke ili Sveta Marija Koledata, tako nazvana zbog kolegija prebendara koji su se o njoj starali u srednjem veku. To je prva građevina koju vidi namernik koji u grad uđe kroz severna vrata, tzv. Vrata od rijeke, nakon što kamenim mostom pređe reku Škurdu. Na tom mestu su ispod zidova romaničke crkve pronađeni skromni ostaci trobrodne bazilike. Najznačajniji nalaz jeste krnji zdenac, koji se nalazi u severoistočnom delu ranohrišćanske bazilike, u današnjoj sakristiji crkve. Na dubini od gotovo dva metra pronađen je krstoobrazni bazen, na čijem je dnu kamena ploča s kružnom perforacijom u sredini. U pitanju je kamen s nekadašnjeg rimskog žrtvenika na kojem su se vršile libacije, što je u sekundarnoj upotrebi poslužilo kao kanal za odvod vode.

Pronalazak ranohrišćanske bazilike, koja je datovana u drugu četvrtinu VI stoleća, bacio je novo svetlo na ranu istoriju Kotora i pokazao da je na tom mestu već tada postojao hrišćanski hram u kojem se vršio i obred krštenja. Ne može se, međutim, na osnovu pronalaska krstionice tvrditi da je ta crkva bila i sedište episkopa, budući da krstionice nisu bile rezervisane isključivo za episkopska sedišta. Najstarijem graditeljskom sloju Kotora, po svemu sudeći, pripada i Crkva Svetog Mihaila, smeštena gotovo u središtu grada. Tačan obim ranohrišćanske građevine, koja je u docnijim vremenima u više

navrata značajno pregrađena, nije bilo moguće utvrditi s obzirom na to da je crkva, osim sa zapadne strane, okružena građevinama.

Za razliku od Dubrovnika, koji je nasledio episkopsko sedište razorenog Epidaura, ili Splita, koji je bio naslednik salonitanskog sedišta crkvenog prelata, kotorsko episkopsko sedište nije naslednik risanskog. Vekovi slovenskih osvajanja koji su usledili odzvanjaju tišinom. Nedostatak pisanih, a u slučaju Kotora i materijalnih izvora, čini da se ova epoha doživljava kao period koji je označen epitetom mračni. Međutim, tzv. osvit Evrope, kako je rani srednji vek poetično nazvan u najnovijim naučnim istraživanjima, nije period potpunog hijatusa. Naprotiv, mnogi su podaci koji ukazuju na to da su tokom tog malo znanog perioda očuvani brojni zanati, a svakako da su postojale, makar na lokalnom nivou, pomorska i kopnena trgovina i razmena dobara. Kako bi se drugačije, na primer, objasnila pojava ranoromaničke arhitekture i skulpture u dalmatinskim gradovima, pa i u Kotoru, ako nije bilo makar kakvog kontinuiteta kamenorezačkih i zidarskih radionica kadrih da zamisao pretoče u crkve, ciborijume i oltarske pregrade ukrašene pretrajalim antičkim motivima.

Prvi znaci sistematične konsolidacije negdašnje rimske provincije Dalmacije zapažaju se u VIII stoleću. Početkom veka rekonstruisana je crkva u Trogiru, sredinom istog stoleća dospale su u Dubrovnik relikvije svetitelja iz Rima, popravljano je i utvrđenje oko Lješa. Do 732, dalmatinska crkva, potčinjena papi u Rimu, prešla je pod jurisdikciju patrijarha na Bosforu. Stoga su dalmatinski episkopi bili prisutni na Sedmom vaseljenskom saboru, koji je održan 787. godine u Nikeji, na kojem je ponovo uspostavljen kult ikona. Tom su skupu crkvenih prelata hrišćanske vasseljene potčinjenih vizantijskim patrijarsima prisustvovali episkop Jovan iz Splita, Urso iz Raba, Lavrentije iz Osora, a poslednjoj je sesiji prisustvovao i episkop kotorski, Jovan. Dakle, do kraja VIII stoleća u Kotoru je ustanovljeno episkopsko sedište, s katedrom u Crkvi Svete Marije od Rijeke, koja je bila prva kotorska katedrala.

Zakupljena rešavanjima situacije na istočnim granicama carstva, i duboko potresena ikonoboračkom krizom tokom VIII stoleća, Vizantija je aktivirala svoju politiku na Jadranu tek pod direktnom pretnjom Franaka. Krunisanje Karla Velikog (768–814) za cara u

Rimu, na Božić 800. godine, zanavek je poremetilo Bogom ustanovljeni poredak o jednom caru hrišćanske ekumene. Krunisanje Karla u Rimu olakšala je i činjenica da se u tom trenutku na vizantijskom prestolu nalazila jedna žena, carica Irina (797–802), koja je nosila mušku titulu avgusta. Njen naslednik na tronu, Nićifor (802–811), upustio se u direktni sukob s Francima u vodama Jadranskog mora. Godine 806, carska flota pod komandom patricija Nikite Orife uplovila je u Jadran, sa ciljem da učvrsti vizantijsku vlast nad dalmatinskim gradovima, pre svega nad Venecijom, čiji su duždevi gajili naklonost prema franačkom vladaru. Usledila je diplomatska misija predstavnika gradskih i crkvenih vlasti Venecije i Zadra caru u Konstantinopolju, odakle su se vratili ovenčani dvorskim titulama i s bogatim poklonima. Zadarski episkop Donat je tom prilikom iz prestonice doneo u svoj grad relikvije Svete Anastasije, sirmijumske mučenice. Međutim, bila je potrebna još jedna intervencija vizantijske flote u Jadranu, 809. godine, pre nego što je konačno sklopljen mir između dva carstva. Mirom sklopljenim u Ahenu 812. godine određeno je da kontinentalna Dalmacija pripadne Karlu Velikom, a priobalna Dalmacija vizantijskom caru. Time je i Kotor postao gradom prvo arhontije, a potom i teme Dalmacije, vojno-administrativne jedinice Vizantijskog carstva, na čijem je čelu bio strateg s dvorom u Zadru.

Aktivizacija vizantijske politike na Jadranu odrazila se na sve segmente života. Već na samom početku IX stoleća, jedan događaj trajno je obeležio istoriju i identitet Kotora. Godine 809. Kotorani su došli u posed relikvija frigijskog mučenika Tripuna. Budući da u gradu, odnosno njegovoj okolini, nije bilo lokalnih ranohrišćanskih mučenika, koji bi za grad i njegove stanovnike posredovali kod Gospoda, Kotorani su svete mošti svog budućeg patrona i zaštitnika kupili.

Sveti Tripun rođen je u selu imena Kampsada, u provinciji Apa-meja u Frigiji, na severozapadu današnje Turske, oko 232. godine. Njegovi roditelji su bili hrišćani i u tom su duhu odgojili i sina. Dečak je bio čuvar gusaka kome je Bog podario sposobnost da izlečuje i oslobađa duše zaposednute demonima. Najveće čudo malog guščara bilo je izbavljenje duše opsednute demonima ćerke imperatora Gordijana, Gordijane. Kako se za Tripunova čuda čulo do Rima,

dvanaestogodišnji je dečak odveden na imperatorov dvor kako bi izbavio carevu kćer od muka. Nakon čudotvornog izbavljenja careve kćeri, vratio se u domovinu. Scene iz života i čuda svetiteljevog, među kojima i ona na kojoj je Tripun prikazan kako razgovara s đavolom kojeg je isterao iz Gordijane, ispričane su u kamenu na srednjovekovnom ciboriju, koji se nalazi nad glavnim oltarom kotorske katedrale. Tripun je stradao sredinom III stoleća, za vreme progona hrišćana tokom vladavine imperatora Decija. Njegovo stradanje bilo je u Nikeji, gde mu je nakon surovih mučenja odsečena glava, verovatno 2. februara 250. godine. U Kotoru se, međutim, prema tradiciji rimskog kalendara, kao dan Svetog Tripuna proslavlja 3. februar.

Nakon primanja mučeničkog venca u Nikeji, mošti svetog prenete su u Kampsadu, odakle se počeo širiti njegov kult. Već u V stoleću u vizantijskoj prestonici je postojao manastir posvećen Svetom Tripunu, dok je u vreme cara Justinijana (527–565) sagrađeno više crkava i kapela u Konstantinopolju i okolini, njemu posvećenih. Posebno poštovanje prema Svetom Tripunu gajio je vizantijski car Lav VI Mudri (886–912), koji je svetitelju napisao pohvalu. Pohvalu Svetom Tripunu sastavio je i nikejski car Teodor I Laskaris (1205–1221), koji je kotorskom zaštitniku sagrađio veliku crkvu u svojoj prestonici, a njegov lik stavio na nikejski novac.

O dolasku relikvija Svetog Tripuna u Kotor govore dva teksta kasnijeg datuma. Jedan, u međuvremenu izgubljen, dokument poznat je zahvaljujući činjenici što je objavljen na samom početku XIX veka. Naslov tog dokumenta u celosti glasi *Isprava o telu našeg slavnog stegonoše mučenika Svetog Tripuna*. Dokument je poznat i kao Andreacijeva povelja ili Andreacijev testament. Mada je reč o tvorevini docnijih vremena, nukleus dokumenta čine verodostojni podaci. Na samom početku čita se vremenska odrednica, odnosno godina od ovaploćenja Hristovog osam stotina i deveta, trinaesti dan januara, što je datum koji do danas kotorska crkva slavi kao praznik prenosa relikvija Svetog Tripuna u Kotor. Tekst je napisan u prvom licu. Izvesni Andreaci izjavljuje da su on, njegova supruga Marija, sin Petar i kćeri Marija i Teodora sagrađili Crkvu Svete Marije Infunarije, odnosno Svete Marije od Rijeke. Dok se jedna od kćeri, Marija,

odlučila za porodični život, Teodora je izabrala put podvižnice, tražeći od oca da joj sagradi ćeliju s desne strane crkve podignute trudom njene porodice. Da je Andreaci bez sumnje bio značajna ličnost, potvrđuje i podatak o dukljanskom sudiji, koji je želeo uzeti njegovu kćer Teodoru za suprugu. Međutim, otac je udovoljio kćerinoj želji za monaškim životom i sklonio ju je od prosca. Nakon ovog pomalo neobičnog uvoda, koji svedoči o svakodnevnom privatnom životu jednog kotorskog plemića na početku IX stoleća, sledi važan deo teksta o kupovini relikvija Svetog Tripuna. Naime, venecijanski trgovci su se na povratku s Istoka ukotvili u kotorskoj luci. Andreaci je saznao da među tovarom imaju i vredne svećeve relikvije, te im se obratio s molbom da mu ih prodaju. Tek nakon što je obećao da će mu služiti celom dušom i da će mu sagraditi crkvu, Mlečani su pristali da mu prodaju korporalne ostatke Svetog Tripuna. Njih je ugledni Kotoranin platio dve stotine zlatnih vizantijskih solida i jednu krunu s draguljima, čija je vrednost bila stotinu zlatnih solida. Ni manje ni više nego tri stotine zlatnih solida, što je vanredno velika količina novca. Ako se uzme u obzir da je jedan vizantijski solid bio težak oko 4.5 grama zlata, proizlazi da je ugledni Kotoranin mučenika platio više od kilogram i tri stotine grama zlata, što je gotovo polovina novca koju su svi dalmatinski, vizantijski, gradovi plaćali kao tribut slovenskim glavarima u zaleđu sredinom X stoleća. Takođe, podatak o solidima govori o autentičnosti originalnog dokumenta, budući da se od X veka kao naziv za zlatni novac koristio termin nomizma, a ne više solid.

Prilikom iznošenja relikvija svetog s broda dogodilo se čudo. Čivot u kome su se nalazile relikvije svetog se zaustavio, i nije bilo moguće dalje ga nositi. Mornar koji se do tada starao o dragocenom tovaru molio ga je da se pokrene, ali su mu se usta izokrenula. Konačno, Sveti Tripun se sažalio na mornara i vratio ga u prvobitno stanje. Njegove su relikvije unete u Kotor, a Andreaci je sa suprugom, kako se i zavetovao, sagradio crkvu na mestu na kojem se telo svetiteljevo zaustavilo i na kojem se odigralo čudo. Na kraju teksta dokumenta saznaje se i nekoliko važnih detalja o ktitorskom pravu. Naime, Andreaci je svoju zadužbinu, Crkvu Svetog Tripuna, ostavio sinovima u nasleđstvo. Takođe, saznaje se da je zajedno s telom

svetog otkupio i dvojicu robova s broda, izvesne Martina i Premarka, koje je oslobodio.

Osim ovog, danas izgubljenog dokumenta, poznat je još jedan tekst o dolasku relikvija Svetog Tripuna u Kotor. Taj tekst nalazi se u jednom iluminiranom rukopisu, koji se danas čuva u Veneciji, u biblioteci Marčana. Do XIX veka rukopis se nalazio u Kotoru. Srećom, na kraju kodeksa sačuvan je datum, 6. mart 1466. godine, koji označava vreme kada je rad na pisanju i iluminiranju ovog kodeksa okončan. Osim datuma, poznato je i da je ovaj rukopis bio u posedu jednog od članova znamenite kotorske porodice Buća. Naime, upravo ispred teksta o Svetom Tripunu nalazi se grb ove znamenite kotorske porodice, koja je iznedrila poznate trgovce, pomorce, ali i diplomate, koji su bili u službi cara Dušana. Nedavna istraživanja ovog rukopisa i savremena tehnologija omogućili su da se pročita čak i potpis Bućinog sina, Mihaila Buće. Ovaj ugledni član porodice Buća bio je naručilac rukopisa, kao što je bio i naručilac jednog dela srebrne pale za glavni oltar kotorske katedrale. Kodeks skromnih dimenzija bio je namenjen privatnoj upotrebi. Knjiga sadrži tri celine, tri teksta. Na prvih devet folija su tekst i ilustracije koje opisuju sedam smrtnih grehova, sledi tekst *Purgatorija Svetog Patrika*, ispisan na više od šezdeset folija, a potom, takođe značajnog obima, tekst o *Svetom Tripunu, mučeniku, stegonoši i zaštitniku Kotora*. Tekst o svetom Tripunu ukrašen je s dvadeset i četiri minijature, koje zauzimaju po čitavu stranicu kodeksa, i to: petnaest s predstavama svetiteljevih čuda, izlečenja i egzorcizama, i devet s prikazima Tripunovog stradanja. Tekst žitija svetog, iako napisan na italijanskom jeziku, u skladu je s vizantijskom tradicijom i tekstovima žitija pisanim na grčkom jeziku. Važno je, međutim, što se na tom mestu nalazi i tekst o prenosu relikvija svetog u Kotor, ali, nažalost, taj deo teksta nije ilustrovan minijaturama. Sadržaj teksta translacije ne razlikuje se mnogo od onog koji se čita u Andreacijevoj povelji. Venecijanski su trgovci telo Svetog Tripuna uzeli, dakako uz Božju pomoć, u Kampsadi u Maloj Frigiji, u nameri da ga odnesu u domovinu. No, volja je svetog bila drugačija. Brod se zaustavio u kotorskoj luci iz koje više nije mogao isploviti. Shvativši da je želja svetog da ostane u Kotoru, mletački su trgovci poverili tajnu o dragocenom tovaru Kotoranima, te stoga „sveštenstvo, plemići

i narod s poštovanjem i revnošću hvaleći Hristovu dobrotu, poneše telo blaženog mučenika Sv. Tripuna s najvećim poštovanjem i veseljem na mesto koje su mu bili odredili“. I ponovo čitamo o čudu koje se odigralo prilikom unošenja relikvija u grad, kada se na glavnim vratima povorka morala zaustaviti po volji Svetog Tripuna, i kada su se plahovitom pomorcu izokrenula usta, kojem je potom milostivi svetitelj oprostio teške reči i vratio mu prvobitni izgled. U tom trenutku na scenu je stupio plemić Andrija Saracenis, koji je bogato obdario mletačke mornare, koji su potom podigli jedra i otplovili u domovinu. Andrija Saracenis je potom, uz pomoć drugih gradskih plemića, svetitelju u čast sagradio crkvu.

Koliko je bila velika vrednost svetačkih relikvija svedoči epizoda prepričana u nastavku teksta, označena na margini kao drugi prenos moštiju Svetog Tripuna. Naime, taj nedugi tekst govori o napadu bugarskog cara Samuila na Dalmaciju, koji se dogodio krajem X stoleća. U tom je naletu stradao i Kotor, a telo svetog mučenika je kao ratni plen odneto iz grada. Ostavši bez zaštitnika, građani Kotora su se obratili vizantijskom caru, čiji su podanici bili, s molbom da im pomogne da se svete relikvije vrate u njihovu domovinu. Tako su uz posredovanje vasilevsu iz Konstantinopolja svete Tripunove relikvije vraćene u grad čiji je zaštitnik u međuvremenu postao. Kada je stigla vest da se svete relikvije približavaju gradu, „usta sav narod, pripraviše crkveni obred, s redom u povorci, kao što se to obično čini, u kojem učestvovali su svakog roda i dobi, stojeći plemići sa plemićima, starci i mladići, žene i djevojke, svi iskrena srca i suzama okupanog lica, dođoše u susret svetom mučeniku, veseleći se i radujući se dolasku svog pokrovitelja pjevahu pohvale Bogu.“ Kakva živopisna i dirljiva slika srednjovekovnog društva!

Sve sumnje u autentičnost Andreacija/Andrije Saracenisa raspršile su se kada je, sredinom XIX stoleća, na potezu između katedrale i dvorišta biskupije pronađen sarkofag koji je pripadao ovom kotorskom plemiću i njegovoj supruzi. Taj nalaz dugujemo Urbanu Rafaeliju, tom neumornom istraživaču kotorskih starina. Danas je sarkofag smešten desno od glavnog ulaza u katedralu, prislonjen na unutrašnje lice njenog zapadnog zida. Jednostavni sarkofag, s naknadno dodatim četvoroslovnim poklopcem, s jednostavnim akroterijama u

uglovima, koji imitira antičke uzore, s izuzetkom nekoliko urezanih krstova, u potpunosti je lišen dekorativnih elemenata. Na sreću, na njegovoj čeonj strani sačuvan je lako čitljiv natpis na latinskom jeziku, koji glasi: „U ime Gospodnje. Ja, Andreaci, zajedno s mojom ženom sagradio sam ovu grobnicu i mi počivamo u njoj. Vi svi koji čitate molite Boga za nas grešnike.“

Na istom prostoru, između katedrale i Biskupije, pronađeni su mnogo godina docnije, nakon razarajućeg zemljotresa koji je pogodio Primorje 1979. godine, i ostaci crkve koju je moguće poistovetiti sa crkvom koju je Andreaci sagradio u čast Svetog Tripuna. Pronalaskom ostataka te skromne građevine, koja ima plan upisanog krsta, rešen je ambigvitet pojma koji je upotrebio vizantijski car Konstantin VII u svom opisu ovog hrama. Naime, termin koji je car upotrebio mogao je upućivati na to da je kotorska crkva rotonda, što je odvelo na stranputicu istraživače koji su domišljali o prvobitnom izgledu crkve pre nego što je ona pronađena. On, međutim, u ovom slučaju znači da je crkva imala kupole ili bar svodove koji su je natkriljivali. U toj se crkvi čuvao mermerni kovčežić u kojem se nalazila drvena škrinica s relikvijama Svetog Tripuna, koji je danas smešten na severnu galeriju kotorske katedrale. Imala je ova crkvice i primereni liturgijski mobilijar. Od kamenih ulomaka koji se pripisuju prvobitnoj Crkvi Svetog Tripuna svakako valja pomenuti jednu gredu s uklesanim natpisom na latinskom jeziku, u kojem se pominju episkop Jovan i datum 13. januar 809. ili 805. godine. Taj natpis seća na dolazak relikvija Svetog Tripuna u Kotor. Da li je pomenuti episkop Jovan isti onaj prelat koji je prisustvovao saboru u Nikeji, i da li je on imao neku ulogu u prenosu relikvija svetitelja koji je venac mučeništva primio upravo u gradu u kojem se održao veliki vasiljenski sabor, pitanja su koja se logično nameću.

Ne možemo a da se ne zapitamo ko je bio i odakle je došao Kotoranin plemenita roda kojem možemo da zahvalimo što Kotor ima za zaštitnika Svetog Tripuna. Činjenica da je Andreaci bio sahranjen u sarkofagu u neposrednoj blizini Crkve Svetog Tripuna o čijoj se izgradnji starao, dodatno govori u prilog autentičnosti podataka iz dokumenta, u kojima se navodi kao ktitor crkve, a pominje se i njegova finansijska moć, te konačno i ugled koji je

uživao u Kotoru. Imena članova Andreacijeve porodice: Marija, koje su nosile njegova supruga i jedna kćer, Teodora, kako se zvala druga kćer, i Petar, što je ime jednog od sinova, sva su hrišćanska i jednako grčkog i latinskog porekla, što bi moglo da ide u u prilog pretpostavci da je reč o starosedeocima. Međutim, u XV je stoleću njegovom imenu dodato i prezime Saracenis, koje se može razumeti i kao etnonim, što bi pak upućivalo na eventualno istočnjačko poreklo ovog kotorskog plemića. Ovo su prezime nosili u srednjem veku neki stanovnici obližnjeg Dubrovnika, ali se oni, naravno, ne mogu dovesti u direktnu vezi s Andreacijem. Potrebno je, međutim, imati na umu i jedan važan podatak u vezi s vizantijskom administracijom i činovnicima u Dalmaciji. Naime, dok su u susednoj Apuliji, po pravilu, stratezi i činovnici bili upućivani iz prestonice na službu u trajanju od tri ili pet godina, u Dalmaciji su stratezi i članovi njihovih kancelarija birani iz redova lokalnih velikaša. Moguće je stoga pomisliti da je reč o lokalnom plemiću koji je bogatstvo stekao u prekomorskoj trgovini i koji je možda imao neku manje ili više značajnu ulogu u upravi gradom. Sve su to, međutim, samo pretpostavke, koje do nekog novog podatka, koji bi mogao baciti svetlost na brojna nerešena pitanja u vezi s Andreacijem i ranom istorijom Kotora, moraju ostati u sferi nagađanja.

Osim Andreacija, tokom IX stoleća u Kotoru je bilo dovoljno bogatih i preduzimljivih stanovnika, koji su se izgradnjom i darovima crkvama starali o zasluživanju mesta uz Hristove skute u večnom životu. Poznato je ime izvesnog Jovana, koji se sa svojom suprugom starao o novom liturgijskom nameštaju prvobitne kotorske katedrale. Njegovo je ime sačuvano urezano u jednu ukrašenu kamenu gredu koja se čuva u Crkvi Svete Marije od Rijeke. U IX veku je značajno pregrađena i Crkva Svetog Mihaila, koja je tom prilikom dobila novi liturgijski mobilijar. Ostaci ove druge po redu građevine na tom mestu vidljivi su danas ispod drvene platforme, koja je postavljena tokom poslednje rekonstrukcije ovog složenog lokaliteta. Naime, nakon IX veka ova crkva pregrađena je u još dva navrata: u XI stoleću, o čemu svedoče i skromni ostaci fresaka u oltarskoj apsidi, a potom još jedanput, krajem XIII ili početkom XIV stoleća, kada je sagrađena crkva romanogotičkih stilskih karakteristika, koja je opstala do naših dana.

Crkva je u XII, a verovatno i u prethodnom, stoleću bila manastirski hram. Crkva Svetog Mihaila, u koju je smešten lapidarijum, kao i prostor oko nje, svojevrsni je kotorski vremeplov. Na tom su mestu brojna kamena svedočanstva kotorske istorije, a među njima su najbrojniji ulomci kamene arhitektonske plastike iz vremena od IX do XI veka. Ti ulomci svedoče o pomenutom pretrajavanju antičkih motiva, karakterističnih za prostor južnog Jadrana, ali i o pomenutom očuvanju kontinuiteta kamenorezačkog zanata i radionica na tom prostoru. Gradilo se u IX veku u gradu, ali se gradilo i u njegovoj okolini. Pronađeni su ostaci ranosrednjovekovnih crkava na više mesta u zalivu. U neposrednoj blizini grada, s njegove južne strane, pronadjeni su ostaci građevine s pravougaonom apsidom, koja se poistovećuje sa crkvom poznatom iz izvora kao Crkva Svetog Petra na Šuranju, verovatno hram benediktinskog manastira. Između drugih devetovekovnih crkava u zalivu najbolje je očuvana interesantna trolisna građevina s vitkim stubovima, Crkva Svetog Tome na Prčanju, moguće privatna kapela na posedu nekog lokalnog velikaša.

Do sredine stoleća Kotor je imao, kako se to saznaje na osnovu napada arabljanske flote, Donji i Gornji grad. Verovatno se pojam Donji grad odnosio na neutvrđeno podgrađe izraslo uz samu morsk obalu, a Gornji na neki manji zidinama opasan, i samim tim teško osvojivi, deo grada. Gornji grad svakako nije bio utvrđenje na brdu iznad Kotora. U to je vreme Jadran bio pozornica brojnih sukoba između pirata, nepokrštenih Neretljana, koji su zadavali muke venecijanskim brodovima, arabljanske i vizantijske flote. Petnaest meseci duga arabljanska opsada Dubrovnika okončana je intervencijom carske flote, koja je 868. godine s ni manje ni više nego stotinu brodova uplovila u Jadran, pod komandom Nikite Orifa, čuvenog vizantijskog admirala. Ne sačekavši da se sukobe sa carskim brodovima, Arabljani su podigli opsadu i otplovili u Bari na suprotnoj obali, koji je bio sedište njihovog emirata. Vizantijski je car tada uputio glasnike papi u Rim i Ludvigu II (855–875), kralju Italije, da mu se pridruže u zajedničkoj borbi protiv Arabljana u Bariju. Tom su prilikom kao vizantijski saveznici u napadu na Bari učestvovali i pripadnici slovenskih plemena: Hrvati, Srbi, Zahumljani, Travunjani, Konavljani, koje su Dubrovčani svojim lađama prebacili na drugu

obalu Jadrana. Mada nema podataka koji bi to potvrdili, sasvim je verovatno da je u to vreme i Kotor imao svoju flotu. Kao vreme osnivanja Bokeljske mornarice uzima se datum prenosa relikvija Svetog Tripuna u Kotor, dakle 809. godina, pošto su, prema tradiciji, kotorski pomorci bili prisutni prilikom dolaska svečevih moštiju u Kotor. Tom su prigodom prvi put odigrali karakterističnu igru, tzv. kolo Svetog Tripuna, koje generacije kotorskih pomoraca već dvanaest vekova igraju na Trgu Svetog Tripuna svakog 13/27. januara.

Uspostavljena vizantijska vlast nad dalmatinskim gradovima, kao i tribut koji su ti gradovi plaćali Slovenima u njihovom neposrednom zaleđu, držeći ih tako podalje od obale, omogućio je nesmetani i prosperitetni razvoj gradskog života. Malobrojni podaci kojima raspolazemo odnose se prvenstveno na crkveni život u Dalmaciji. U X stoleću održani su važni crkveni sabori u Splitu. Tom je prilikom Split, budući naslednik antičke Salone i čuvar moštiju njenih ranohrišćanskih mučenika, proglašen metropolom čitave Dalmacije, koja je u međuvremenu vraćena pod papsku jurisdikciju. Na spisku episkopskih sedišta potčinjenih splitskoj mitropoliji našao se i Kotor. Sporna pitanja u vezi s episkopijama u hrvatskom zaleđu, kao i pitanja koja su se ticala mlade hrvatske države, bila su daleko od Kotora, u kojem je, čini se, sve do napada bugarskog cara Samuila na grad krajem X stoleća, život proticao u miru. Samuilo je grad razorio i lišio ga, nakratko, relikvija Svetog Tripuna.

Od kraja X stoleća zapaža se sve veći značaj Venecije na Jadranu, toliki da je u to vreme Ibn Halkal, arabljanski geograf, prvi put nazvao Jadransko more Venecijanskim zalivom. Tim je nazivom, koji će potom biti u upotrebi praktično sve do Napoleonog osvajanja Mletačke republike, označena suština političkih promena na Jadranu u X stoleću. Istorija južnog Jadrana XI stoleća obeležena je usponom Dubrovnika na početku veka, kao i usponom Bara u poslednjoj četvrtini veka. Grad Dubrovnik je gotovo jednovremeno postao sedište istoimene vizantijske teme i arhiepiskopsko sedište, pod čijom se jurisdikcijom našao i Kotor. Dubrovnik je u međuvremenu za patrona izabrao Svetog Vlaha, episkopa mučenika iz Sevasteje, kojeg dubrovačka crkva proslavlja 3. februara, dakle istog dana kada se u Kotoru proslavlja Sveti Tripun. Moguće je da se u ovoj koincidenciji

ogleda izvesni rivalitet koji je postojao između ta dva grada. Taj je rivalitet posebno istican u renesansnom periodu i kasnije, kada su lokalni analisti i hroničari zabeležili legendu o čudotvornom pronalasku glave Svetog Vlaha na Žanjicama. Naime, jednoj su se Kotoranki u snu javili lokalni mučenici tzv. Petrilovrijenci, objavivši joj svoje grobno mesto. Kako joj njeni sugrađani nisu poverovali, ova se Kotoranka obratila Dubrovčanima, koji su isplovili i na narečenom mestu pronašli osim zemnih ostataka braće Andrije, Petra i Lovra, i glavu svetog Vlaha, koje su potom preneli u svoj grad.

Kada je krajem XI stoleća osnovana barska nadbiskupija, kotorska je crkva postala njenim sufraganom. Iz kontinuiranog sukoba između dubrovačke i barske arhiepiskopije Kotor je istupio krajem XII stoleća, kada je njegov episkop izabrao da se potčini arhiepiskopu grada Barija, tada pod normanskom upravom, što je gradu u zalivu donelo i olakšanu komunikaciju i trgovinu sa suprotnom obalom Jadrana.

Vremenom je Sveti Tripun postao svetac zaštitnik Kotorana i malena Andreacijeva crkva više nije bila odgovarajuća za ugled koji je svetitelj uživao u gradu i okolini. Stoga su Kotorani odlučili da svom patronu, tik uz postojeću crkvicu, sagrade novu, monumentalnu i njegove slave dostojnu bogomolju. Jedan dokument iz 1124. godine potvrđuje da su do tog datuma već bili započeti ili da su tada počeli radovi na izgradnji nove crkve. Tadašnji episkop Urzacije je, zajedno s gradskom upravom, Crkvi Svetog Tripuna poklonio poluostrvo Prevlaku, na kojem se nalazio zapušteni benediktinski manastir Svetog Mihaila.

Kotorska katedrala bila je prva monumentalna romanička katedrala na istočnoj obali Jadrana. Radovi na trobrodnoj građevini, koja je na istočnoj strani imala tri oltara, trajali su više od četiri decenije. Sva tri oltara novosagrađene kotorske katedrale osvećena su 1166. godine, što nam je poznato zahvaljujući sačuvanom dokumentu iz te godine. Bila je to velika svečanost, kojoj su prisustvovali brojni episkopi i opati kao i svi stanovnici Kotora. Kotorski episkop Majo osvetio je središnji oltar, episkop Lazar iz Raba oltar koji se nalazio s leve strane, a episkop Jovan iz Ulcinja onaj s desne strane. Posvećenju kotorske katedrale prisustvovali su, osim pomenutih episkopa, i čelnici manastira, i to Mihailo, opat (arhimandrit) Svetog Jovana, Petar, opat (arhimandrit)

Sergija i Vakha, kao i Jovan, opat Svetog Spasa u Baru. Bio je prisutan, naravno, i Petar, opat Svetog Mihaila iz Kotora. Manastir Svetog Mihaila bio je verovatno benediktinski samostan. Osvećenju Svetog Tripuna su prisustvovali potom i Trifun, opat Svete Marije u Budvi, i Petar, opat Svetog Petra, te konačno Jovan, opat Svetog Đorđa, i na kraju Đorđe, opat Svetog Spasa na Rabu. Osim predstavnika crkve, na ovoj svečanosti posebno mesto su imali i najviši predstavnici gradskih vlasti, pre svih Vita, prior Kotora, kao i Petar Soakinensis, koji je u međuvremenu izabran, te Andrija, prior Raba. Od vanrednog je značaja to što je posvećenju kotorske katedrale prisustvovao i kir Izanak, duka Dalmacije i Duklje, dakle najviši predstavnik vizantijske vlasti na istočnoj obali Jadrana, čime je podvučeno da je Kotor u to vreme još uvek bio vizantijski grad. Kako je to bilo uobičajeno u srednjovekovnim ispravama, vreme izdavanja dokumenta određeno je, s jedne strane, papskim pontifikatom, a s druge, pominjanjem aktuelnog vizantijskog cara. Kotorska je katedrala, dakle, osvećena u vreme pape Aleksandra III, čiji je pontifikat trajao od 1159. do 1181. godine, i u vreme vladavine najpobožnijeg i uvek pobedonosnog vizantijskog cara Manojla Komnina (1142–1180).

Taj ambigvitet, pripadnost vizantijskoj državi s jedne i potčinjenost katoličkoj crkvi s druge strane, ogledao se i u arhitekturi nove stone crkve, u čijem su se konceptu preklapali stilski elementi vizantijske i romaničke umetnosti, dospeli u Kotor sa suprotne obale Jadrana, moguće posredstvom benediktinskog monaškog reda, prisutnog na čitavoj istočnoj obali Jadrana još od ranog srednjeg veka. Središnji deo trobrodne bazilike imao je za vizantijske hramove karakterističnu osnovu građevine upisanog krsta, nad čijim se središnjim delom uzdizala kupola. Kupola kotorske katedrale, porušena u zemljotresu koji je pogodio grad 1563. godine, vidi se na nekim predstavama makete grada koju drži u ruci Sveti Tripun: na srebrnoj pali nad glavnim oltarom, ili na srebrnoj škrinji za svetiteljeve mošti. Katedrala je od početka imala zvonike na pročelju, moguće pod uticajem normanske arhitekture južne Italije, odnosno Sicilije.

Uticaji južne Italije, bilo da je reč o onima benediktinskog, rimskog ili pak normanskog porekla, bili su prisutni i u liturgijskoj praksi Kotora. Danas se u biblioteci Ruske akademije nauka u Sankt Peterburgu čuva

rukopis koji je verovatno bio namenjen osvećenju kotorske katedrale. Reč je o liturgijskoj zbirci koja je bila namenjena kotorskoj katedrali i kotorskom episkopu. Taj, beneventanom ispisan kodeks, koji sadrži lekcionarij, s poslasticama i jevandeljima za glavne praznike liturgijske godine, pontifikal s obredima primerenim episkopu, te propovedi za važnije praznike, jedno je od retkih sačuvanih pisanih svedočanstava kotorske kulture i liturgijske prakse s kraja viševjekovnog bitisanja grada pod okriljem Vizantijskog carstva.

Krajem XII stoleća Kotor je postao deo srpske srednjovekovne države i njeno glavno katoličko središte. Za razliku od drugih primorskih gradova, koje je tada osvojio, Stefan Nemanja je Kotor poštedeo razaranja. U narednom periodu Kotor je još jedanput postao pozornica značajnih graditeljskih poduhvata, kada su podignute crkve romaničkog stila, koje su, za razliku od svih u prethodnim redovima pominjanih, sačuvane do naših dana.